

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

з теми:

**«ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДОВІЛЬНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ
МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
ІЗ ЗАЇКАННЯМ»**

Виконала здобувачка групи SoL2-M22z
ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія
Альона ЛАВРУЩАК

Керівник:
Алла СІМКО, кандидат психологічних
наук, доцент

Рецензент:
Олександр ГУДИМА, кандидат
психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та практичної
психології

Кам'янець-Подільський – 2023 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ДОВІЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАЇКАННЯМ У ПРОЦЕСІ МАЛЮВАННЯ.....	10
1.1. Проблема довільного регулювання мовленнєвої діяльності у педагогіці та психології	10
1.2. Онтогенез довільного регулювання мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку з нормальним розвитком.....	21
1.3. Особливості довільного регулювання мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку із заїканням	26
Висновки до 1 розділу.....	32
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ СФОРМОВАНOSTІ ДОВІЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАЇКАННЯМ.....	34
2.1. Теоретичне обґрунтування та організація констатуючого етапу експериментального дослідження	34
2.2. Дослідження сформованості довільної сенсомоторної активності.....	37
2.3. Оцінка рівня сформованості довільної регуляції спільної діяльності.....	42
2.4. Оцінка рівня сформованості довільного регулювання мовленнєвої діяльності	50
Висновки до 2 розділу.....	64

РОЗДІЛ 3. ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ	
ДОВІЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
ДОШКІЛЬНЯТ ІЗ ЗАЙКАННЯМ У ПРОЦЕСІ МАЛЮВАННЯ.....	67
3.1. Теоретичне обґрунтування та принципи педагогічної технології формування	
довільного регулювання мовної діяльності дошкільнят із зайканням у процесі	
малювання.....	67
3.2. Формування довільного регулювання мовної діяльності у процесі	
малювання	75
Висновки до 3 розділу.....	100
ВИСНОВКИ.....	101
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	102

ВСТУП

Актуальність дослідження. Важливими передумовами формування особистості дитини є розвиток здібностей володіти своєю поведінкою, умінням її регулювати та долати проблеми у різних видах діяльності. Формування довільних форм регуляції поведінки дає можливість реалізувати складні цілеспрямовані види загальної та мовленнєвої діяльності.

Л. Виготський, О. Запорожець, Р. Левіна, В. Лубовський, О. Лурія, С. Рубінштейн та інші вказували що становлення довільних форм регуляції і поведінки пов'язані з розвитком регулюючої функції мови, що сприяє формуванню повноцінної довільної мовленнєвої діяльності. Сформованість словесної регуляції (регулюючої функції мови) одна із істотних чинників адаптації дитини до навчальної ситуації у школі, до навколишньої дійсності, а надалі стає головною умовою формування повноцінної особистості дитини.

Л. Виготський, О. Лурія, С. Рубінштейн, О. Леонтьєв, П. Гальперін вказували на те, що здатність підкорятися інструкції дорослого є джерелом розвитку регулюючої функції мови, забезпечуючи початкову регуляцію дії та поведінки. Надалі дитина користується своєю власною зовнішньою мовою, яка спочатку супроводжує дію та випереджає її. Потім зовнішня мова дитини інтеріоризується, стає внутрішньою мовою, яка виконує функцію регулювання довільної поведінки. Перші три ступені були характеризовані як «зовнішня регуляція», два останні – як «внутрішня».

В. Лубовський виділяє зовнішню форму мовленнєвої регуляції, яка включає спонукання до дії та словесне підкріплення і внутрішню, що містить узагальнення, яке супроводжується вербалізацією власних дій та планування майбутніх дій.

Дослідження В. Лубовського показали, що недорозвинення регулюючої функції мови є загальним показником аномального психічного розвитку. Недостатня готовність до мовленнєвої регуляції посилюється надалі зниженням готовності до використання мови як засобу саморегуляції.

У дослідженнях великої кількості науковців вказується, що затримка формування мовленнєвої регуляції негативно впливає на немовну та мовленнєву діяльність дітей із заїканням. Недорозвинення словесної регуляції у дошкільників із заїканням виявляється у тому, що їх дії відрізняються імпульсивністю, сумбурністю, неорганізованістю, словесна інструкція педагога який завжди організує їхню діяльність, у своїй труднощі виявляються у послідовному виконанні тих чи інших інтелектуальних операцій. Для дітей характерні нестійка увага до мови, недостатня мовна активність та ініціативність, невміння приймати та утримувати словесну інструкцію, планувати висловлювання, зниження контролю за смисловою стороною висловлювання, що викликає надалі комунікативні труднощі та, як наслідок, прояви заїкуватості.

Існуючі методики корекції заїкуватості, створені задля формування комунікативної функції мови у процесі предметно-практичної діяльності (О. Літовченко, Т. Іванова, Т. Кваша, Р. Левіна, О. Ткач), недостатньо орієнтовані формування словесної регуляції, яка є необхідною умовою подолання заїкуватості.

На соціально-педагогічному рівні актуальність дослідження зв'язку з необхідністю розробки нових шляхів управління мовленнєвою діяльністю дошкільників з заїканням з метою підготовки їх до шкільного навчання і подальшої адаптації та соціалізації.

На науково-теоретичному рівні актуальність дослідження визначається необхідністю цілеспрямованого вивчення довільної регуляції мовленнєвої діяльності у дошкільників із заїканням, а також недостатньою розробленістю педагогічної технології формування довільного регулювання мовленнєвої діяльності дошкільників із заїканням у процесі малювання.

На науково-методичному рівні актуальність дослідження пов'язана з тим, що в сучасній науці та практиці логопедії недостатньо розкритим залишається питання формування довільного регулювання мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку із заїканням у процесі малювання.

Вивчення наукової літератури, аналіз практичного досвіду корекційної роботи з дітьми дошкільного віку із заїканням, дозволили виявити невідповідності між:

- зростаючою потребою суспільства на значущості повноцінного мовного розвитку дошкільників і недостатньою націленістю корекційних заходів на формування довільного регулювання мовленнєвої діяльності дошкільників з заїканням;

- необхідністю організації педагогічного процесу, орієнтованого на формування довільного регулювання мовленнєвої діяльності дошкільників із заїканням у процесі малювання та традиційними методами та методиками корекції заїкуватості, спрямованими на становлення плавної, ритмічної мови без урахування даного напрямку;

- практичною затребуваністю у педагогічному процесі формування довільного регулювання мовленнєвої діяльності дошкільників із заїканням у процесі малювання та недостатньою розробленістю цієї технології.

Актуальність дослідження та виявлені протиріччя дозволили визначити проблему дослідження, яка полягає у вивченні особливостей довільного регулювання мовленнєвої діяльності у дошкільників з заїканням, а також у теоретичному обґрунтуванні та розробці педагогічної технології формування довільного регулювання мовленнєвої діяльності дошкільників із заїканням.

Актуальність проблеми, виявлені невідповідності та існуюча проблема дозволили визначити тему дослідження: «Особливості формування довільної регуляції мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку із заїканням».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Магістерське дослідження виконано відповідно до науково-дослідної теми кафедри логопедії та спеціальних методик факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка «Інноваційні технології в дослідженні і розвитку дітей з порушеннями інтелекту та мовлення в сучасних умовах становлення спеціальної та інклюзивної освіти».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та апробувати педагогічну технологію формування довільного регулювання мовленнєвої діяльності дошкільників із заїканням у процесі малювання.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

1. На основі багатоаспектного аналізу теоретичної та методичної літератури визначити ступінь розробленості зазначеної проблеми.

2. У процесі констатуючого експерименту виявить рівні сформованості довільного регулювання загальної та мовленнєвої діяльності у дошкільників із заїканням.

3. Теоретично обґрунтувати та розробити педагогічну технологію формування довільного регулювання мовленнєвої діяльності дошкільників із заїканням у процесі малювання.

Об’єкт дослідження – довільне регулювання загальної та мовленнєвої діяльності дошкільників із заїканням.

Предмет дослідження – формування довільного регулювання мовленнєвої діяльності дошкільників із заїканням у процесі малювання.

Методи дослідження. Для досягнення мети застосовувались методи теоретичного та емпіричного дослідження:

- *теоретичні*: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення наукової літератури з досліджуваної проблеми, метод моделювання та ін.;
- *емпіричні*: вивчення та аналіз анамнестичних даних, аналіз результатів анкетування батьків та педагогів, педагогічний експеримент;
- *математичні*: кількісний та якісний аналіз отриманих результатів.

База дослідження. Дослідження проводилось протягом 2022-2023 н.р. у закладі дошкільної освіти (дитячий садок) компенсуючого типу для дітей з особливими освітніми потребами № 37 «МовоЗнайко» Чернівецької міської ради та Закладі дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу №41 «Пізнайко».

Теоретико-методологічну основу дослідження склали такі теорії:

- теорія діяльнісного підходу до формування особистості (П. Анохін, Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн та ін.);

- теорія мовленнєвої діяльності (Л. Виготський, М. Жінкін, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, Д. Ельконін та ін.);

- теорія про регулюючу функцію мови (Л. Виготський, В. Лубовський, О. Лурія та ін.);

- теорія системного підходу у вирішенні корекційних завдань (Н. Гаврилова, В. Бельтюков, Л. Виготський, Р. Левіна, О. Лурія, О. Ткач та ін.);

- вчення про поетапне формування розумових дій (А. Богуш, О. Леонт'єв, П. Гальперін, та ін.).

Наукова новизна дослідження полягає в тому що:

1) виявлено особливості довільного регулювання загальної та мовленнєвої діяльності у дошкільників із заїканням;

2) науково обґрунтовано педагогічну технологію формування довільного регулювання мовленнєвої діяльності дошкільників із заїканням у процесі малювання;

3) доведено значні потенційні можливості використання педагогічної технології формування довільного регулювання мовленнєвої діяльності в процесі малювання як засобу корекції заїкуватості у дошкільників.

Теоретична значущість дослідження полягає в тому, що розширено та уточнено теоретичні уявлення про сутність та значущість процесу формування довільної регуляції мовленнєвої діяльності в процесі малювання для корекції заїкуватості, а також обґрунтовано алгоритм механізму формування довільного регулювання мовленнєвої діяльності дошкільників із заїканням.

Практична значущість дослідження полягає у розробці, описі та реалізації змісту педагогічної технології формування довільного регулювання мовленнєвої діяльності дошкільників із заїканням у процесі малювання. Результати дослідження можуть бути використані у практичній роботі педагогами у системі реалізації корекційно-педагогічного процесу в умовах

логопедичних пунктів, логопедичних груп дошкільних освітніх закладів. Матеріали дослідження можуть бути використані для підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, професійної перепідготовки за спеціальністю «Логопедія».

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи обговорювалися та отримали схвалення на *IX Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи»* (на пошану професора Шинкарюка А.І.), 26 жовтня 2023 р., м. Кам'янець-Подільський, Україна; *IX Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців»* 17 листопада 2023 р., м. Кам'янець-Подільський, Україна.

Публікації. Основні результати дослідження висвітлені у тезах:

1. А.В. Сімко, А.О. Лаврущак Онтогенез довільного регулювання мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку з типовим розвитком. Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи (на пошану професора Шинкарюка А.І.): Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2023. С. 80–83.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг роботи складає 106 сторінок.

ВИСНОВКИ

У висновку представлено теоретичне узагальнення результатів дослідження, сформульовано основні висновки:

1. Аналіз наукової літератури на тему дослідження підтвердив необхідність вивчення проблеми, пов'язаної з формуванням довільного регулювання мовної діяльності у дошкільників із заїканням.

2. У процесі експериментального вивчення виявлено рівні сформованості довільного регулювання загальної та мовленнєвої діяльності у дошкільників із заїканням.

3. З урахуванням сформованості довільного регулювання загальної та мовленнєвої діяльності виділено 2 групи дошкільників із заїканням. У дітей 1-ї групи характер діяльності був нестійкий, активність та цілеспрямованість знижені, саморегуляція та контроль за ходом виконання та при оцінці результатів знижено за рахунок низької мовної регуляції. У дітей 2-ї групи спостерігалися такі особливості: низька мотивація до виконання цілеспрямованої загальної та мовленнєвої діяльності, недостатність вольових проявів, спрямованих на досягнення результату, нестійкий прояв мовної активності, ініціативності, уваги до мови, труднощі утримання словесної інструкції, нестійкий прояв темпу та характеру діяльності, труднощі концентрації, стійкості, перемикання уваги, імпульсивність, нестриманість у поведінці, саморегуляція та контроль за ходом виконання та при оцінці результатів різко знижені за рахунок низької мовної регуляції.

4. Теоретично обґрунтовано та розроблено педагогічну технологію формування довільного регулювання мовної діяльності дошкільників із заїканням у процесі малювання з урахуванням індивідуально-типологічних особливостей, виявлених у ході експериментального вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альбуханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности. Москва : Наука, 1980. 335 с.
2. Ананьев Б.Г. Сенсорно-перцептивная организация человека. Познавательные процессы: ощущение, восприятие. Москва : Медицина, 1983. 203 с.
3. Анохин П.К. Биология и нейрофизиология условного рефлекса. Москва : Медицина, 1968. 547 с.
4. Арнаутова Л.В. Корекція заїкання у вітчизняній та зарубіжній практиці. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський : ПП Медобори. вип.9. 2017. Т.1. С. 5.
5. Бернштейн Н.А. О построении движений. Хрестоматия по нейропсихологии / Отв. ред. Хомская Е.Д. Москва : Институт общегуманитарных исследований. Московский психолого-социальный институт, 2004. 896 с.
6. Бистранівська О.С. Особливості використання ігрової діяльності в процесі корекції мовлення дітей дошкільного віку . Збірник наукових праць. Частина 4, 2010. С. 14–19.
7. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Київ : Вид. Дім «Слово», 2010. 374 с.
8. Богуш А.М., Горіна Ж.Д., Кисельова О.І, Трифонова О.С., Черкасов М.П. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : монографія. Одеса : ПНЦ АПН України, 2008. 272 с.
9. Бондар Л.В., Косташенко Л.А. Якщо дитина заїкається. Логопед. 2015. № 3. С. 26–33.
10. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования / Под ред. А.Н. Леонтьева, А.Р. Лурии. Москва : Изд-во АПН РСФСР, 1956. 519 с.
11. Выготский Л.С. Орудие и знак в развитии ребёнка. Соч. в 6 т.

Москва : Педагогика, 1984. Т.6. 520 с.

12. Волкова Г.А. Методика психолого-педагогического обследования детей с нарушениями речи. Вопросы дифференциальной диагностики учеб, пособие. Санкт Петербург : ДЕТСТВО-ПРЕСС, 2006. 144 с.

13. Гаврилова Н.С. Порухення фонетичного боку мовлення у дітей : монографія. Кам'янець-Подільський : Друк-Сервіс, 2011. 200 с.

14. Гальперин П.Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий. Исследование мышления в советской психологии. Москва : Изд-во АПН РСФСР, 1966. 216 с.

15. Гасс Г. Подолання заїкання в дітей молодшого шкільного віку / Дефектолог. 2014. № 10. С. 30–32.

16. Дефектологічний словник: навчальний посібник / за редакцією В.І. Бондаря, В.М. Синьова. Київ : «МП Леся», 2011. 528 с.

17. Жинкин Н.И. Механизм заикания. Вопросы психологии речи. Т. 81. Харьков, 1959. 177 с.

18. Журавльова Л.С. Розвиток мовлення у старших дошкільників із заїканням засобами музично-дидактичних ігор автореф. дис. канд. пед. Наук : 13.00.03. корекційна педагогіка. НПУ імені М.П. Драгоманова Київ, 2009. 25 с.

19. Загальна психологія : підручник для студентів вищих навчальних закладів / За загальною редакцією С.Д. Максименка. Вінниця : Нова книга, 2000. 543 с.

20. Запорожец А.В. Развитие произвольных движений. Москва : Издательство АПН РСФСР, 1960. 430 с.

21. Запорожец А.В. Роль эмоциональной регуляции действий у ребёнка. Избран, психолог, труды. Москва : Педагогика, 1986. С. 258–260.

22. Іванова Т.І., Кваша Т.І. Корекція заїкання. Київ : Вид. гр. «Шкільний Світ», 2015. 136 с.

23. Кізюн О.А. Корекція та розвиток граматичних категорій в учнів з порушенням писемного мовлення, зумовленого ФФНМ. *Логопед.* 2015. № 2. С. 11–16.
24. Кондратенко В., Ломоносов В. Заїкання : феноменологія та основні напрями реабілітації. Київ : КНТ, 2006. 70 с.
25. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Логопсихологія : навч. посіб. / за ред. М.К. Шеремет. Київ : Знання, 2010. 293 с.
26. Левина Р.Е. Об эмоциогенных факторах заикания, возникающих в процессе формирования произвольной речи. Нарушения речи и письма у детей : избранные труды / ред.-сост. Г.В. Чиркина, П.Б. Шошин. Москва : АРКТИ, 2005. 224 с.
27. Левина Р.Е. Связь заикания у детей с особенностями их речевого развития. Нарушения речи и письма у детей: избранные труды / ред.-сост. Г.В. Чиркина, П.Б. Шошин. Москва : АРКТИ, 2005. 224 с.
28. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. Москва : Просвещение, 1969. 214 с.
29. Літовченко О.В. Заїкання у дітей : профілактика і корекція: навчальний посібник. Одеса : Видавництво ТОВ Лерадрук, 2021. 248 с.
30. Логопедія. Підручник, друге видання, перероблене та доповнене. За ред. М.К. Шеремет. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. 672 с.
31. Лубовский В.И. Развитие словесной регуляции действий у детей (в норме и патологии). Москва : Педагогика, 1978. 224 с.
32. Лурия А.Р., Хомская Е.Д. Лобные доли и регуляция поведения. Лобные доли и регуляция психических процессов. Москва : МГУ, 1966. 739 с.
33. Лурия А.Р. Язык и сознание / Под ред. Е.Д. Хомской. 2-е изд. Москва : Изд-во МГУ, 1998. 336 с.
34. Мазоха Д.С., Опанасенко Н.І. Педагогіка. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 232 с.
35. Максименко С. Розвиток психіки в онтогенезі: Моделювання психологічних новоутворень : генетичний аспект. Київ : Форум. 2002. 335 с.

36. Павлов И.П. Лекции о работе больших полушарий головного мозга. Москва : Изд-во АПН СССР, 1972. 288 с.
37. Роговик Л. Психомоторика дитини. Київ : Освіта, 2005. 112 с.
38. Сеченов И.М. Рефлексы головного мозга / Изб. философские и психологические произведения. Москва : Политиздат, 1949. С. 711–742.
39. Сікорський І.А. Заїкання. Харків : Вид. Астрель, 2005. 192 с.
40. Смирнова О.Е. Развитие воли и произвольности в раннем и дошкольном возрасте. Воронеж : НПО «МОДЭК», 1998. 54 с.
41. Спеціальна педагогіка : понятійно-термінологічний словник / За ред. акад. В.І. Бондаря. Луганськ : Альма-матер, 2003. 436 с.
42. Сухорукова Г.В., Дронова О.О., Голота Н.И., Янцур Л.А. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі : підручник / За заг. ред. Г.В. Сухорукової. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. 376 с.
43. Тарасун В.В. Логодидактика : навчальний посібник для вищих навчальних закладів. Київ : Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2004. 348 с.
44. Теоретичні аспекти та методика подолання заїкання у молодших школярів : навчально-методичний посібник / За ред. Л.Л. Гуцал, С.П. Миронова. Кам'янець-Подільський, 1999. 87 с.
45. Ткач О. М. Логопедія : формування семантичних полів слів у дітей з системними порушеннями мовлення : монографія. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2019. 239 с.
46. Шинкарюк А.І. Психомоторно-рівнева структура активності та свободи суб'єкта. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. 448 с.
47. Шеремет М.К., Боряк О.В. Неврологічні основи логопедії : навч. посіб. Суми : ФОП Цьома С.П., 2016. 252 с.
48. Шеремет М.К., Мартиненко І.В. Хрестоматія з логопедії: початковий посібник. Київ, 2006. 360 с.
49. Эльконин Д.Б. Детская психология (Развитие ребёнка от рождения

до 7 лет). Москва : Учпедгиз, 1960. 328 с.

50. Эльконин Д.Б. Развитие личности ребёнка-дошкольника. Психология личности и деятельности дошкольников / Под ред. А.В. Запорожца, Д.Б. Элькониной. Москва : Учпедгиз, 1965. 328 с.

51. Эльконин Д.Б. Некоторые вопросы диагностики психического развития детей. Диагностика учебной деятельности и интеллектуального развития детей : сборник научных трудов / Под ред. Д.Б. Эльконин, А.Л. Венгер. Москва : НИИ ОПП, 1981. 157 с.

52. Ястребова А.В. Коррекция заикания детей младшего школьного возраста. Москва : АРКТИ, 2000. 96 с.

53. Anderson, P., Anderson V., Garth J. Assessment and Development of Organizational Ability: The Rey Complex Figure Organizational Strategy Score (RCF-OSS) // *The Clinical Neuropsychologist*. 2001. Vol. 15, No. 1. P. 81–94.

54. Assogoli, R. *The act of will*. London.1974. 231 p.

55. Benton A.L. Minimal brain dysfunction from a neuropsychological point of view. *Ann. NJ. Acad. Sei.*,1973, N205. p. 29–37.

56. Gross M., Wilson W. *Minimal brain dysfunction*. University of Illinois. The medical center of Chicago. Brunner / Mazel, Publisher. N.Y. 1974.

57. Gutschman, A. *Das Stottern Rine Monographie fur Aerste Pädagogen und Rehor-den.*-Frankfurt, 1898.

58. Hopfner T. *Stottern als assoziative aphasie, zeitschrift für Pathopsychologie*. 1923. Bd. 1.

59. Lezak M.D. *Neuropsychological assessment*. New York: Oxford. 1993.

60. Kent R.D. *The MIT Encyclopedia of Communication Disorders*. Cambridge, Massachusetts, London: A Bradford Book The MIT Press, 2004.

61. Seeman M. *Sprachstorangen bie Kindern*. Stuttgart, 1973.

62. Stuss D.T., Levin H.S., Grafman J., Eisenberg H.M. Contribution of frontal lobe injury to cognitive impairment after closed head injury : Methods of assessment and recent findings. *Neurobehavioral recovery from head injury / (eds.)*. New York: Oxford University Press. 1987. P. 166–177.